REFLECTAREA *BIBLIEI DE LA BUCUREŞTI* ÎN *DIDAHIILE* LUI ANTIM IVIREANUL

DRAGOŞ ŞTEFĂNICĂ
Institutul Teologic Penticostal din Bucureşti
stefanicadragos@gmail.com

Abstract: Among the sources used by Antim Ivireanul (1650-1716) in his work, *Didahii*, The Holy Scripture holds an crucial place (over 300 verses marked by quotation marks in critical editions). However, the literature does not indicate the edition/editions of the biblical text used by the Orthodox hierarch in his work. This study aims to analyze parentage of Bible verses contained in the *Didahii* and the Bibl. 1688 text.
Keywords: *Didahii*, Biblia 1688, biblical sources, modifications, translations of the Bible.

1. INTRODUCERE

Sursele din care s-a inspirat mitropolitul Ţării Româneşti în redactarea predicilor rostite la Târgovişte şi Bucureşti formează o listă destul de lungă, în mai toate studiile de specialitate. Cercetătorii fac trimitere la cărţi şi autori care sunt citaţi în mod direct, sau la care doar se face aluzie în *Didahii*. Între aceste surse, Sfânta Scriptură ocupă un loc aparte[1]. Totuşi, cititorul studiilor de specialitate studiilor nu poate să nu observe lipsa de precizie a acestor enumerări.[2] Literatura critică nu conţine o analiză filologică atentă asupra versetelor biblice întâlnite în corpul *Didahiilor*. Aşa stând lucrurile, se impune de la sine nevoia unui studiu temeinic asupra filiaţiei versetelor biblice cuprinse în *Didahii* şi textele sacre disponibile la începutul secolului al XVIII-lea. Însă date fiind limitele lucrării de faţă, ne vom opri la compararea versetelor[3] din opera mitropolitului muntean cu textul *Bibliei de la Bucureşti*[4].

[1] Într-o lucrare recentă, G. Picioruş enumeră, cu răbdare, fiecare carte biblică din care s-a inspirat tipograful predicator (Picioruş 2010: 497). Demersul cercetătoarei, deşi lăudabil, are totuşi o mare lipsă: precizarea ediţiei de text biblic folosit de Antim Ivireanul. Autoarea se limitează la simpla precizare că autorul *Didahiilor* apelează „atât la *Noul Testament*, cât şi, într-o măsură foarte mare, şi (*sic!*) la *Vechiul Testament*." (Picioruş 2010: 497).

[2] În acest sens, D. Mazilu spunea: „Lista [surselor] pare, la o primă vedere, cuprinzătoare, dar un cititor interesat de *identificări* şi de *precizie* n-o poate parcurge şi sfârşi decât nemulţumit." (Mazilu 1998: 374).

[3] Citarea pasajelor din Scripturi îmbracă mai multe forme: indicarea exactă a referinţei biblice (ex. „După cum scrie în *Sfânta Evanghelie* la 25 de capete a lui Mathei, stih 35" – IVIREANUL 2010: 122); indicare aproximativă a referinţei (ex. „după cum zice [autorul biblic] la [X] capete" sau „că zice la [carte biblică] în [X] capete"); indicarea autorului sau a titlului cărţii biblice (ex. „precum zice fericitul Pavel"; „după cuvântul lui Ioann" etc.); indicarea vagă a

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

După cum vom vedea în cele ce urmează, folosirea, de către Antim, a BIBL. 1688 îmbracă mai multe forme. Uneori, ierarhul muntean va reproduce cu fidelitate textul BIBL. 1688; alteori, îl va parafraza, pentru ca, în fine, în multe alte cazuri, să modifice (consistent) acest text, sau să producă o traducere nouă din limba greacă. Toate aceste situaţii vor fi prezentate, succint, mai jos.

2. ANTIM REPRODUCE CU FIDELITATE TEXTUL BIBL. 1688

Cazurile în care autorul *Didahiilor* urmează întru totul textul versiunii BIBL. 1688 nu sunt foarte numeroase, însă numărul lor este, cu siguranţă, mai mare decât cel al citărilor din NT 1648[5]. Cu toate acestea, din numărul total de cazuri studiate de noi[6], abia o cincime sunt fidele aproape în totalitate BIBL. 1688 Exemplele de mai jos ilustrează, pe de o parte, filiaţia dintre pasajele biblice din *Didahii* şi versetele omoloage din BIBL. 1688, iar pe de altă parte, diferenţa dintre aceleaşi pasaje şi pericopele din NT 1648 care le corespund. Primul dintre acestea este Rom. 5:10, citat de către Antim în cuprinsul celei de-a doua predici dedicate comemorării Sf. Dumitru, *Cuvânt de învăţătură în 26 a lunii lui octombrie, asupra cutremurului şi a marelui Mucenic Dimitrie Izvorâtorului de mir* (IVIREANUL 2010: 63).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	NT 1648	BIBL. 1688
Κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ.	Vrăjmaş fiind, ne-am împăcat cu Dumnezeu, prin moartea Fiului Lui, cu mult mai vârtos fiind împăcaţi ne vom mântui întru viaţa Lui.	Fiind pizmaşi, ne-am împăcat cu Dumnezeu, cu moartea Fiiului Lui, cu mai mult fiind împăcaţi, vom fi ţinuţi pentru viiaţa Lui.	Vrăjmaşi fiind, ne-am împăcat cu Dumnezău pren moartea fiiului lui, cu mult mai vârtos împăcându-ne, ne vom mântui întru viaţa lui.

Exemplul de mai sus reuşeşte să ilustreze filiaţia dintre textul biblic din *Didahii* şi BIBL. 1688. Între cele două versiuni există şi o mică diferenţă constând în modalitatea de redare, în limba română, a verbului grecesc *καταλλάσσω*, care, în

sursei biblice (ex. „şi iarăşi prin rostul proroculuiu zice Dumnezeu"; „Hristos zice"; „în *Sfânta Evanghelie* vedem" etc.); indicare eronată a referinţei biblice (ex. „cum zice la 22 de capete la *Eşire*" – în realitate, *Exod* 32; „şi la 2 cap către evrei zice" – în realitate, *Romani* 2).

[4] Pentru a scoate în evidenţă filiaţia dintre versetele *Didahiilor* şi textul Bibl, 1688, vom lista şi pasajele omoloage din NT 1648 şi dintr-un text grec bizantin (tradiţie textuală folosită, cel mai probabil, de către Antim Ivireanul).

[5] Acest fapt era uşor de bănuit, de vreme ce Antim Ivireanul a tipărit, în ediţia din 1703 a Noului Testament, tocmai partea corespunzătoare acestuia din BIBL. 1688 (Ştrempel 1997: 129; Picioruş 2010: 173).

[6] Am luat în calcul, în întocmirea acestei statistici, doar textele neotestamentare; într-un subcapitol următor ne vom ocupa şi de filiaţia dintre citatele biblice veterotestamentare din *Didahii* şi pasajele corespondente din Biblia de la Bucureşti.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

Rom. 5:10, apare la modul indicativ, timpul aorist, diateza pasivă − *καταλλαγέντες*. NT 1688 foloseşte, în traducere, tot un pasiv − „fiind împăcaţi" −, în timp ce BIBL. 1688 preferă o redare la diateza reflexivă: „împăcându-ne". Însă diferenţa este nesemnificativă, întrucât înţelesul din Biblia de la Bucureşti este tot unul pasiv; nu credem că traducătorii de la 1688 intenţionau să sugereze, prin traducerea lor, că „împăcarea cu Dumnezeu", realizată prin moartea lui Hristos, era neîncheiată. Aşadar, ideea din această ediţie a Scripturilor rămâne fidelă înţelesului din textul original grec. Antim preferă forma de pasiv întrucât ea se apropie mai mult, la nivelul formei, de situaţia din limba greacă.

Însă dincolo de această diferenţă – după cum am văzut, minoră −, textul *Didahiilor* se aseamănă izbitor cu cel din Biblia lui Şerban. Totodată, el se deosebeşte, în câteva puncte, de versetul omolog din Noul Testament de la Bălgrad. Astfel, în timp ce versetul din *Didahii*, urmând BIBL. 1688, foloseşte termenul *vrăjmaş* pentru redarea lui *ἐχθρός* din limba greacă, o traducere corectă (LOUW−NIDA: 111), versetul din NT 1648 optează pentru cuvântul *pizmaş*. Acesta din urmă descrie o 'persoană care manifestă ură, duşmănie vrăjmăşie […], împotrivire faţă de cineva sau ceva' (DLR: s. v.), dar el are încă un sens de bază, acela de 'persoană care manifestă invidie faţă de semeni' (*ibidem*). În atari condiţii, considerăm că Antim optează pentru o variantă mai acurată, care nu lasă loc ambiguităţii generate de polisemia termenului *pizmaş*, folosit de traducătorii de la 1648.

O altă diferenţă lexicală între BIBL. 1688 (urmată de *Didahii*) şi Noul Testament de la Bălgrad este dată de traducerea în două moduri a verbului *σῴζω*, din originalul grecesc. În Rom. 5:10, acesta apare modul indicativ, timpul viitor, pers. I plural, diateza pasivă. Versiunile româneşti pe care le analizăm sunt corecte, sub aspect gramatical: NT 1648 îl traduce pe *σωθησόμεθα* printr-un verb la diateza pasivă, timpul viitor (*vom fi ţinuţi*), în timp ce Bibl. 1688, urmată de textul biblic din *Didahii*, optează pentru un verb la diateza reflexivă, dar care are înţeles pasiv (*ne vom mântui*, *i.e.* „vom fi mântuiţi"). La nivelul lexicului, însă, traducerea din BIBL. 1688 este clar superioară celei din Noul Testament de la 1648. Formularea *ne vom mântui* este o echivalare potrivită pentru redarea lui *σωθησόμεθα*; lucrările de specialitate ne oferă, pentru verbul *σῴζω*, sensuri precum: 'a salva, a scăpa de, a păzi' − atunci când în discuţie se află un pericol natural; 'salvare de la moarte; vindecare' (BDAG: 982); când contextul ne indică un „pericol transcendent", *σῴζω* trebuie tradus prin „a salva de la moartea eternă; a mântui" (BDAG: 983). Acesta din urmă este sensul impus de contextul din Romani 5:10 (Bruce 1985: 128). Dimpotrivă, sintagma din NT 1648, *vom fi ţinuţi (pentru)*, nu conţine ideea de mântuire veşnică. În cele 32 de pagini dedicate temenului *a ţine*, în DLR, nu există nicio trimitere către acest înţeles. Probabil că traducătorii de la 1648 au tradus termenul grecesc *σῴζω* gândindu-se la

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

celelalte sensuri pe care acesta le are, în limba greacă, dar care, în contextul dat, nu se potrivesc[7].

Observăm, din cele de mai sus, că Antim apelează, în argumentarea sa, la textul din Biblia lui Şerban, care se apropie mai mult de originalul grecesc decât Noul Testament de la Bălgrad, pe care mitropolitul muntean îl avea la dispoziţie, cu siguranţă.

Un alt exemplu de urmare fidelă a textului Bibliei de la Bucureşti de către textul biblic din *Didahii* îl constituie primul verset din Evrei, capitolul 11, citat în incipitul predicii intitulate *Luna lui dechemvrie, 6. Cazanie la Sfântul Nicolae, I* (IVIREANUL 2010: 79).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	NT 1648	BIBL. 1688
Ἔστιν δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.	Credinţa iaste fiinţa celor nădăjduite şi lucrurilor celor ce nu se văd dovediri.	Iar credinţa-i adevărului celora ce nădăjduim şi arătătoare celora ce nu se văd.	Şi credinţa iaste fiinţa celor nădăjduite, lucrurilor celor ce nu să văd dovediri.

Suprapunerea până la confundare a textele din *Didahii* şi BIBL. 1688 ne spulberă orice îndoială privitoare la folosirea, de către Antim, a Bibliei lui Şerban în redactarea predicilor sale[8]. În acelaşi timp, diferenţa dintre textul biblic din *Didahii* şi textul Noului Testament de la Bălgrad dovedeşte faptul că mitropolitul muntean îşi lua libertatea să citeze dintr-o anumită versiune, fără să se simtă constrâns de prezenţa unei ediţii de text sacru diferite.

În cazul de faţă, versetul din NT 1648 diferă de cel din BIBL. 1688 la nivelul lexicului, al morfologiei şi al topicii. Astfel, autorii NT 1648 traduc grecescul *ὑπόστασις* prin termenul *adevăr*, care apare, aici, la o formă de dativ sau genitiv − o alegere cel puţin curioasă, întrucât ea face aproape imposibilă înţelegerea ideii scriitorului sacru. Spre deosebire de aceştia, traducătorii de la 1688, urmaţi de Antim, preferă cuvântul *fiinţă*, care este o redare adecvată a substantivului grecesc[9]. De asemenea, diferiţi sunt şi termenii care redau, în versiunile româneşti supuse atenţiei, substantivul masculin *ἔλεγχος*, care înseamnă 'dovadă; convingere interioară' (BROWN 1986: 140). În timp ce Noul Testament de la Bălgrad oferă un

[7] Verbul *a ţine* poate însemna 'a avea grijă de; a păzi', însă nici aceste înţelesuri nu cuprind pe deplin ideea de salvare de la moartea veşnică. (DLR, s. v.).

[8] Lipsa conjuncţiei *şi*, în textul *Didahiilor*, se datorează faptului că autorul începe o frază nouă citând din acest verset, iar prezenţa conjuncţiei ar fi fost nenaturală.

[9] În limba greacă, *ὑπόστασις* are ca sensul principal de 'structură esenţială/de bază a unei entităţi; natură, esenţă, fiinţă, realitate'; ca sens secundar, *ὑπόστασις* îl are şi pe cel de 'realizare[a unui plan]' (BDAG: 1040–1041).

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

substantiv la singular (*arătătoare*)[10], rămânând, morfologic, fidel situaţiei din limba greacă, BIBL. 1688, urmată de textul *Didahiilor*, propune substantivul la plural *dovediri*, care, însă, redă mai bine intenţia scriitorului sacru.

O ultimă observaţie pe care o vom face aici este aceea că Antim îşi permite să intercaleze, în pasajul preluat din Scripturi, propriile cuvinte. Astfel, forma în care este citat Evrei 11:1 în corpul predicii amintite este următoarea: „Credinţa, după cum zice fericitul Pavel la 11 capete către evrei, iaste fiinţa celor nădăjduite […]" (IVIREANUL 2010: 79). Este foarte interesant că autorul rezistă tentaţiei de a parafraza, acum, când ar avea o bună ocazie, şi se ţine strâns de textul BIBL. 1688; în multe alte situaţii, după cum vom vedea mai jos, predicatorul se abate de la textul Scripturii, „povestind" cuvintele acesteia.

Exemplele care dovedesc filiaţia dintre unele texte biblice din *Didahiile* lui Antim Ivireanul şi pasajele omoloage din BIBL. 1688 sunt mai numeroase decât cele prezentate de noi mai sus. În cele ce urmează vom lista, doar, câteva dintre acestea: 1 Cor. 13:1−3, care apare în corpul predicii intitulate *Luna lui dechemvrie, 6. Cazanie la Sfântul Nicolae* (IVIREANUL 2010: 84–85); Evrei 9:6–7, citat în didahia cu titlul *Cazanie la Vovedenie Bogorodiţe, noemvrie 21* (IVIREANUL 2010: 75); Luca 1:48, citat în omilia *Cuvânt de învăţătură la Adormirea Preasfintei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu şi pururi Fecioarei Maria* (IVIREANUL 2010: 192); Luca 2:10–11, în *Cuvânt de învăţătură în 25 a lunii dechemvrie, la Naşterea Domnului nostru Iisus Hristos* (IVIREANUL 2010: 94) etc. Toate aceste exemple dovedesc cu prisosinţă faptul că Biblia de la Bucureşti este o sursă de text biblic sigură pentru *Didahiile* lui Antim Ivireanul, sursă care a fost urmată cu scrupulozitate.

3. ANTIM PARAFRAZEAZĂ TEXTUL BIBL. 1688

3.1. INTERCALAREA UNOR CUVINTE PROPRII

Un exemplu de intercalarea a unor cuvinte/expresii proprii în textul citat este cel din predica *Cuvânt de învăţătură la Obrezaniia lui Hristos* (IVIREANUL 2010: 101), inspirat din Luca 14:16–23. În acest caz, autorul *Didahiilor* începe prin a cita din BIBL. 1688, pentru ca mai apoi să povestească, în cuvinte proprii, întreaga pericopă. Astfel, citim în corpul predicii: „că aşa zice la Luca în 14 capete: «Un om oarecarele făcu cină şi chiemă pre mulţi *şi ei nu vrea să meargă, puind fieştecarele, la mijloc, pricini […]*»" (s. n.). Porţiunea de text subliniată reprezintă cuvintele predicatorului, ele neapărând în textul grec sau în alte ediţii româneşti ale Bibliei. Biblia de la Bucureşti, spre exemplu, începe în acelaşi mod pilda spusă de Hristos, însă continuarea este diferită: „Un om oarecare făcu cină mare şi chiemă mulţi. Şi mână pre sluga lui la ceasul cinei să zică chemaţilor: «Veniţi, că iată, gata sunt toate!» Şi începură toţi

[10] Conform DLR, *arătător* înseamnă 'care arată, care te face să vezi'. Având în vedere că rostul unei dovezi este tocmai acela de *a arăta* sau *a dovedi* că ceva este adevărat, am putea considera propunerea NT 1688 drept acceptabilă.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

într-un chip a se apăra". Un alt exemplu de adăugare a unor cuvinte proprii în textul biblic citat ne vine din predica *Luna lui avgust, 6. Cazanie la Preobrajeniia Domnului* (IVIREANUL 2010: 174). Antim îi atribuie lui Dumnezeu-Tatăl afirmaţii care, pentru un cititor neavizat, trec drept parte a discursului divin. Este timpul să facem observaţia, aici, că realizatorul ediţiei critice a *Didahiilor* cuprinde, între ghilimelele care indică preluarea din Scripturi, şi această parte foarte consistentă de text. Este foarte probabil ca acesta să fi fost dus în eroare de formularea foarte coerentă a lui Antim, care lasă impresia că pasajul formează un tot unitar şi în Scripturi[11].

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
5Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδού, νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς· καὶ ἰδού, φωνὲ ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. 6] Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα.	5) *Că încă grăind el, iată nor luminat umbri pre ei şi iată glas din nor grăind: «Acesta iaste Fiiul Mieu cel iubit, întru Carele bine am voit, pre Acesta-L ascultaţi.* 6) Şi tot acela ce pofteşte ca să placă Mie, prin credinţă şi prin dragoste să fie una cu Dânsul; că aşa, cu Dânsul şi printr-Însul să fie plăcut Mie. […]»	5) *Încă grăind El, iată nuor luminat umbri pre ei şi iată glas den nuor grăind: «Acesta iaste Fiiul mieu cel iubit, întru carele bine-vruiu, pre acela ascultaţi!»* 6) Şi auzind ucenicii, căzură pre faţa lor şi să temură foarte.

Am subliniat, în exemplele de mai sus, textul preluat aproape cu exactitate din BIBL. 1688; completarea făcută de Antim pare a fi luată, la rândul ei, din textul biblic; stilul scriiturii, precum şi continuarea discursului la persoana I singular sau conţinutul completării, unul foarte „biblic", îl pot duce în eroare pe cititorul neavizat, după cum au stat lucrurile, cel mai probabil, şi cu ascultătorii acestei cazanii. Alte exemple, luate din *Cuvânt de învăţătură la Preobrajeniia Domnului nostru Iisus Hristos*, sunt Mat. 17:3, 1 Cor. 15:51 ş.a.

3.2. COMPILAREA (NESEMNALATĂ) A MAI MULTOR VERSETE

Cel de-al doilea caz despre care aminteam mai sus este cel în care autorul *Didahiilor* urmează cu fidelitate un text biblic consacrat, pe care îl compilează, astfel încât produsul final pare a fi, el însuşi, un pasaj biblic unitar.
În *Cazania la Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel, luna lui Iunie, 29 de zile*, Antim citează, urmând textul BIBL. 1688, din Rom. 8:35–39. Comparând, însă, cele două texte,

[11] Situaţia nu este singulară; el procedează aşa şi în cazul celorlalte pasaje studiate de noi, în care autorul *Didahiilor* completează textul sacru cu afirmaţii proprii, sau le intercalează, pe acestea, în interiorul citatului biblic (vezi, de exemplu, Evrei 11:1, din prima predică dedicată cinstirii Sf. Nicolae, sau Luca 19:41, din *Cuvânt de învăţătură la Dumineca Florilor, V*).

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

observăm că, în decursul a patru versete, el realizează două compilări. Vom oferi mai jos, spre analiză, cele două texte.

Text *Didahii*	BIBL. 1688
Cine ne va despărţi pre noi de dragostea lui Hristos? Necazul, au supărarea, au gonirea, au foametea, au golătatea, au primejdiia, au sabia? Pentru că adeverit sunt că nici moartea, nici viaţa, nici îngerii, nici începătoriile, nici puterile, nici altă oarecare zidire va putea pre noi să ne usibească de dragostea lui Dumnezeu.	35) Cine pre noi ne va despărţi de dragostea lui Hristos? Necaz, au strânsoare, au gonire, au foamete, au golătatea, au primejdie, au sabie? 36) După cum scris iaste căci „Pentru tine omorâmu-ne toată zioa, făcutu-ne-am ca oile jungherii”. 37) Ce întru aceastea toate preabiruim, pren cela ce au iubit pre noi. 38) Pentru că adeverit sunt că nici moarte, nici viaţă, nici îngerii, nici începăturile, nici puterile, nici ceale ce sunt, nici ceale viitoare, 39) Nici înălţime, nici adâncime, nici altă oarecare zidire va putea pre noi să ne osebească de dragostea lui Dumnezeu. […]

În afară de două mici diferenţe, una legată de topică − *ne va despărţi pre noi* (text *Didahii*) *vs pre noi ne va despărţi* (BIBL. 1688) −, iar cealaltă de lexicul folosit – *supărare* (text *Didahii*) *vs strânsoare* (BIBL. 1688), cele două texte, în partea lor comună, se aseamănă până la suprapunere. Observăm, aşadar, că autorul *Didahiilor* îşi ia libertatea de a cita preferenţial din textul sacru; el scoate anumite părţi din textul-sursă pentru a-l adapta, probabil, la nevoia auditoriului său.

Alte situaţii asemănătoare, pe care nu le vom mai afişa, sunt: Facerea 17:10–14, în *Cuvânt de învăţătură la Obrezaniia lui Hristos*; Facerea 12:1, în *Cuvânt de învăţătură la Preobrejaniia Domnului nostru Iisus Hristos*; Facerea 22:11–12 în aceeaşi predică etc.

4. ANTIM MODIFICĂ TEXTUL *BIBLIEI 1688*

4.1. MODIFICAREA NU SCHIMBĂ SENSUL TEXTULUI

Majoritatea textelor biblice preluate de Antim Ivireanul dintr-o versiune românească tipărită conţin modificări gramaticale, de topică sau lexicale, care însă permit stabilirea cu exactitate a filiaţiei dintre aceste texte şi sursele din care au fost preluate. Uneori, schimbările vizează „muntenizarea” textului (de exemplu: *Dumnezeu* în loc de *Dumnezău*), alteori ele reflectă micile schimbări la nivelul gramaticii (exprimarea conjunctivului, a cazurilor dativ şi genitiv etc.). Cel mai adesea, însă, acestea nu schimbă înţelesul textului, ele fiind oglindind o preferinţă personală a cărturarului, care nu se vede constrâns să urmeze *ad litteram* sursa din care preia versetele de care are nevoie. Vom oferi, mai jos, câteva dintre multele exemple de acest fel.

În didahia intitulată *Cuvânt de învăţătură în 26 a lunii lui octombrie, asupra cutremurului şi a marelui Mucenic Dimitrie Izvorâtoriului de mir, II* (IVIREANUL 2010: 62), Antim citează din Mat. 8:24.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
Καὶ ἰδού, σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων·	Şi iată cutremur mare se făcu în mare, cât să acoperiia corabiia de valuri.	Şi iată, cutremur mare fu în mare, cât să mai acoperiia corabiia de valuri.

După cum să se poate observa, între cele două texte româneşti există o diferenţă de ordin lexico-gramatical. Verbul grecesc *γίγνομαι*, care, în acest context, înseamnă 'a se întâmpla, a avea loc' (LOUW−NIDA: 51), este redat prin *a se face*, în *Didahii*, respectiv *a fi* în Biblia lui Şerban. Antim nuanţează traducerea din BIBL. 1688, făcând-o mai precisă (cutremurul are loc/se întâmplă/se face), însă şi sensul textului din sursa pe care el o foloseşte este corect.

Un alt exemplu, care scoate la iveală o diortosire lexicală, este cel din Facerea 17:10, verset ce apare citat în predica *Cuvânt de învăţătură la Obrezaniia lui Hristos* (IVIREANUL 2010: 100).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
καὶ αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διατηρέσεις ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σὲ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν περιτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἀρσενικόν	Aceasta iaste făgăduinţa carea vei păzi între mijlocul Mieu şi între voi şi între mijlocul semenţiei tale, după tine între neamurile lor, să se tae voao împrejur toată partea bărbătească […]	Şi aceasta iaste făgăduinţa carea vei păzi întru mijlocul mieu şi între voi şi între mijlocul seminţei tale după tine, întru neamurile lor: Să să obrezuiască voao tot ce e parte bărbătească.

După cum reiese din tabelul de mai sus, autorul *Didahiilor* preia versetul de care are nevoie din BIBL. 1688, pe care o urmează fidel, chiar şi atunci când aceasta propune un termen problematic pentru redarea grecescului *διαθήκη*, care, în limba greacă, înseamnă 'testament/ultimă dorinţă; legământ' (BDAG: 228), nicidecum 'făgăduinţă'[12].

Cu toate acestea, Antim preferă să traducă verbul *περιτέμνω*, 'a circumcide' (LIDDELL−SCOTT: 1390), printr-o expresie – *a tăia împrejur* − care se va impune, în timp, în versiunile Bibliei din limba română[13]. Astfel, el va renunţa la arhaicul *a obrezui*, termen bisericesc împrumutat din limba slavonă (sl. *obreazovati*), care înseamnă tot 'a tăia împrejur (un nou născut), a circumcide' (DLR:, s. v.). Alegerea mitropolitului muntean este cu atât mai interesantă, cu cât el îşi intitulează predica în care va cita textul din Facerea 17:10 *Cuvânt de învăţătură la Obrezaniia lui Hristos*, folosind, astfel, un termen – *obrezanie*[14] − din a cărui familie lexicală face parte şi verbul *a obrezui*, pe care el îl va înlocui.

[12] Pentru conceptul de promisiune făcută de Dumnezeu omului avem, în limba greacă, termenul *ἐπαγγελία*.

[13] Vezi, de exemplu, versiunea ortodoxă a Sfântului Sinod, BIBL. 2008, sau versiunea folosită de cultele neoprotestante, CORNIL. 1924.

[14] Cuvântul învechit *obrezanie* înseamnă 'circumcizie' (DLR, s. v.).

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

Exemple de texte din versiunile româneşti ale Bibliei, pe care Antim Ivireanul le diortoseşte *ad-hoc* atunci când le inserează în corpul didahiilor sale, dar care, în urma diortosirii, nu-şi schimbă sensul, sunt mult mai multe; din lipsă de spaţiu, ne vom limita le cele prezentate mai sus.

4.2. MODIFICAREA ARE ROL BENEFIC

Un prim verset pe care îl vom oferi ca exemplu este cel din Luca 2:10–11, versetul-motto al predicii intitulate *Cuvânt de învăţătură în 25 a lunii dechemvrie, la naşterea Domnului nostru Iisus Hristos* (IVIREANUL 2010: 94).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
10] ἰδοὺ γάρ, εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ· 11] ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ, ὅς ἐστιν χριστὸς κύριος, ἐν πόλει Δαυίδ.	10) Că iată vestesc voao bucurie mare, carea va fi la tot norodul, 11) că s-au născut voao astăzi Mântuitor, Carele iaste Hristos, Domnul, în cetatea lui David".	10) Că iată, vă vestescu voao bucurie mare, carea va fi la tot norodul; 11) Că să născu noao astăzi Mântuitoriu (carele iaste Hristos Domnul), în cetatea lui David.

Textele de mai sus nu lasă loc îndoielii în ceea ce priveşte filiaţia dintre textul din *Didahii* şi cel din BIBL. 1688. Per ansamblu, cele două pasaje se aseamănă foarte mult; diferenţa de ordin gramatical *s-au născut* (*Didahii*) *vs se născu* (BIBL. 1688) este irelevantă din punctul de vedere al conservării sensului din original. La rândul lor, parantezele care apar în traducerea de la 1688 se datorează unor diferenţe existente în manuscrisele greceşti (Metzger 2005: 110), însă acest fapt, din nou, nu afectează cu nimic înţelesul pasajului.

Singura diferenţă notabilă – care poate avea implicaţii teologice semnificative – constă în traducerea pronumelui personal *ὑμῖν*, care, în original, apare la persoana a doua plural. Biblia de la Bucureşti echivalează, greşit, acest termen printr-un pronume la persoana I plural: *noao*. Eroarea poate avea mai multe cauze: se poate ca traducătorul să fi confundat pronumele greceşti *ἡμῖν* (= 'nouă') cu *ὑμῖν* (= 'vouă'), sau se poate ca, în pregătirea ultimei forme a textului românesc, să fi confundat cei doi termeni. Excludem ca neprobabilă posibilitatea ca traducătorii de la 1688 să fi introdus intenţionat expresia *se născu noao*, care, pusă în gura îngerilor, devine o declaraţie incorectă sub aspect teologic[15]. Antim îndreaptă eroarea din BIBL. 1688, fapt care dovedeşte că el îşi permite să modifice sursa pe care o foloseşte, chiar şi atunci când aceasta are prestigiul Bibliei de la Bucureşti.

Un alt exemplu care ilustrează modificarea benefică operată de mitropolitul muntean asupra textului biblic pe care îl citează este cel din Ps. 70:11[16], verset din

[15] Afirmaţia ar fi putut susţine ideea că îngerii (căzuţi) se pot mântui; această teorie, printre ai cărei promotori se află scriitorul răsăritean Origen, a fost condamnată de Biserică (McGuckin 2004: 86).

[16] În realitate este vorba de Psalmul 711; Antim indică greşit sursa din care citează. Despre modul în care cărturarul îşi anunţă sursele am scris într-un subcapitol anterior.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

Cuvânt de învăţătură la Sfinţii şi întocmai cu Apostolii împăraţi Costandin şi Elena (IVIREANUL 2010: 159).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσίν αὐτῳ	Şi să vor închina Lui toţi împăraţii pământului, toate limbile vor sluji Lui.	Şi să vor închina lui toate împărăţiile pământului, toate limbile sluji-vor lui.

Observăm, din exemplul de mai sus, că autorul *Didahiilor* citează din BIBL. 1688, dovadă şi păstrarea, de către acesta, a termenului arhaic *limbile*[17], în locul mai uzualului *neam* sau *popor*. Însă Antim îndreaptă, şi de această dată, o eroare strecurată în textul BIBL. 1688. Aceasta redă substantivul grecesc, la numărul plural, *βασιλεῖς* (care înseamnă 'regi; împăraţi') prin *împărăţiile*. Cărturarul muntean sesizează eroarea şi o va diortosi pasajul citat, rezultatul fiind sintagma: *toţi împăraţii pământului*. Din nou s-ar putea ca autorii Bibliei de la Bucureşti să fi confundat o formă de masculin plural (*βασιλεῖς*) cu una de feminin plural − *βασιλεῖαι*. Acest termen înseamnă, într-adevăr, 'împărăţii', dar el nu apare în originalul grec.

Am văzut, în exemplele de mai sus, că mitropolitul muntean nu se simte încorsetat de sursa biblică din care citează, el permiţându-şi să modifice, pe alocuri, pasajul preluat. Cazurile studiate sunt unele „fericite", întrucât cărturarul sesizează o eroare de traducere din versiunea sursă, pe care o îndreaptă.

4.3. MODIFICAREA ESTE UNA NEFERICITĂ

Dacă mai sus am zăbovit asupra câtorva situaţii „fericite", în care modificările realizate de Antim aveau drept rezultat recuperarea înţelesului grecesc, vom analiza, mai jos, câteva cazuri în care schimbările operate de ierarh nu sunt dintre cele mai inspirate.

Un prim exemplu care ilustrează observaţia de mai sus este citatul din cartea întâi a Împăraţilor 15:22, preluat în predica intitulată *Cuvânt de învăţătură la Preobrajeniia Domnului nostru Iisus Hristos* (IVIREANUL 2010: 184).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
ἰδοὺ ἀκοὴ ὑπέρ θυσίαν ἀγαθὴ	Mai bună iaste ascultarea decât jărtfele.	Ascultarea mai bună e decât jîrtfa bună.

Deşi de mică întindere, textele de mai sus conţin suficiente elemente care să ne indice faptul că unul este reproducerea, modificată, a celuilalt. Aşa stând lucrurile, vom observa, în cele ce urmează, schimbarea pe care o face mitropolitul predicator în citarea textului sacru. Pentru început, vom spune că topica diferită din *Didahii* nu contribuie cu nimic la nuanţarea înţelesului pasajului, după cum nu contribuie nici folosirea formei verbale *iaste* în locul formei prescurtate *e* din Biblia de la

[17] Conform DLR, *limbă* are, ca sens secundat şi învechit, pe acela de 'comunitate de oameni care vorbesc aceeaşi limbă; neam, popor'.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

Bucureşti[18]. Singura diferenţă care contează este dată, pe de o parte, de traducerea unui substantiv la numărul singular, din greacă, printr-un substantiv la plural, în textul *Didahiilor* (*θυσίαν cf. jărtfele*), iar pe de altă parte, omiterea, în traducerea realizată de Antim Ivireanul, a determinantului *ἀγαθὴ*, redat corect în BIBL. 1688: *bună*. Eroarea autorului *Didahiilor* nu poate fi scuzată prin apelul la textul ebraic (la care, oricum, este foarte improbabil ca el să fi avut acces); construcţia întâlnită aici (מִזֶּבַח טוֹב) este tradusă corect în LXX − *θυσίαν ἀγαθὴ* −, iar mai apoi, din LXX în Biblia lui Şerban: *jîrtfa bună*.

Un alt exemplu de modificare neinspirată ni-l oferă textul din Ecl. 12:13, citat în didahia *Cuvânt de învăţătură la Dumineca lăsatului sec de brânză, II* (IVIREANUL 2010: 127).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
τὸν θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε	De Dumnezeu să ne temem şi poruncile lui să le păzim.	De Dumnezeu te teme şi poruncile lui păzeaşte.

Şi de această dată asistăm la o modificare a citatului biblic pe care Antim Ivireanul îl preia din Biblia de la Bucureşti. Probabil din raţiuni pragmatice, predicatorul se include şi pe sine, şi include şi auditoriul său în categoria celor care trebuie să asculte de Dumnezeu şi să-i împlinească poruncile. Însă oricare va fi fost motivul, autorul *Didahiilor* comite, clar, o greşeală de ordin lingvistic atunci când, modificând textul-sursă, propune echivalenţi româneşti care sunt problematici.

Textul din Ecl. 12:13 transmite cititorilor un imperativ: frica de Dumnezeu şi respectarea preceptelor Sale sunt poruncite. Cele două verbe care apar în textul grec, *φοβέω* şi *φυλάσσω*, sunt la modul imperativ. Aşa stând lucrurile, traducătorul trebuie să păstreze această nuanţă, lucru pe care autorii BIBL. 1688 îl fac: *te teme*, respectiv *păzeaşte*. În predica sa, cărturarul muntean preferă, însă, cazul conjunctiv, care exprimă nu atât o poruncă, o dispoziţie, cât un îndemn sau sfat (Irimia 2008: 246): *să ne temem*, respectiv *să păzim*. Procedând astfel, Antim trădează sensul din original, iar dacă schimbarea făcută nu poate avea repercusiuni foarte mari din punct de vedere teologic, ea rămâne un caz de diortosire eşuată a unui text biblic românesc deja consacrat.

Alte exemple de modificare problematică întâlnim în predica *Cazanie la Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel, luna lui iunie, 29 de zile*, unde Fapte 5:15 este preluat, cu modificări, din Biblia lui Şerban. În acest caz, pronumele nehotărât *τὶς,* care în originalul grecesc apare la masculin, singular, cazul dativ, este echivalat corect în BIBL. 1688: *vreunul [dintre ei]*; autorul *Didahiilor*, care urmează şi de această dată textul BIBL. 1688, schimbă acest termen, preferând pronumele *fieştecare*. După cum lesne

[18] Precizăm că în limba greacă verbul *a fi* nu este exprimat; în situaţiile de acest gen, el este subînţeles.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

se poate vedea, acesta din urmă schimbă cu mult sensul versetului[19]. Şi în didahia cu titlul *Cuvânt de învăţătură în 26 a lunii lui octombrie, asupra cutremurului şi a marelui Mucenic Dimitrie Izvorâtoriului de mir, II* (IVIREANUL 2010: 67) întâlnim un caz-problemă. Aici apare versetul din Ioan 6:5 care, deşi pare preluat din BIBL. 1688, se diferenţiază în mod semnificativ de textul acestei versiuni. Astfel, în timp ce aceasta traduce, în mod corect, sintagma grecească *Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς* prin *Eu sunt pâinea vieţii*, în *Didahii* descoperim forma *Eu sunt pâinea cea vie*. Din punct de vedere filologic, Antim greşeşte în modificarea pe care o face, îndepărtându-se de originalul grecesc; însă şi teologic el poate fi învinuit de „lezarea" statutului lui Hristos, care nu doar că are viaţă, ca „pâine vie", ci este însăşi sursa vieţii, „pâinea vieţii".

Am putut vedea, în acest capitol, o altă faţetă a raportării lui Antim Ivireanul la versiunile româneşti ale textului biblic (NT 1648 sau BIBL. 1688). Dacă mai devreme am urmărit situaţiile în care predicatorul cărturar cita cu fidelitate din textul biblic-sursă, în discuţia pe care o încheiem aici am enumerat câteva situaţii în care Antim Ivireanul modifică pasajul pe care îl preia. De cele mai multe ori, modificările, nesemnificative, nu schimbă cu nimic sensul din textul-sursă, însă există şi cazuri în care ele călăuzesc interpretarea Scripturii într-o anumită direcţie. Aceasta poate fi o direcţie bună, care-l apropie pe cititor (şi pe ascultătorul predicilor sale) de originalul grecesc, dar nu de puţine ori ea a realizat exact contrariul. Semnalăm, totuşi, tendinţa de a „munteniza" substantivul propriu „Dumnezău", din BIBL. 1688, care la Antim apare, îndeobşte, în forma „Dumnezeu". În orice caz, nimeni nu se mai poate îndoi de faptul că mitropolitul muntean nu se simte împiedicat să modifice textul dintr-o versiune consacrată, fie ea NT 1648 sau Biblia lui Şerban. Un studiu mai amplu ar putea arăta dacă acest fapt reprezintă o tendinţă generală în epocă, sau dacă Antim Ivireanul a fost preocupat, mereu, de perfecţionarea exprimării în limba ţării adoptive, motiv pentru care modifică mereu şi mereu textul biblic pe care, altminteri, l-a tipărit chiar el în câteva rânduri.

5. ANTIM CITEAZĂ DIN NT 1648

Chiar dacă mai puţine, astfel de situaţii există, totuşi. Vom analiza mai jos motoul predicii intitulate *Învăţătură la noemvrie 8, în ziua Săborului Sfinţilor Îngeri*, Mat. 18:10: „Socotiţi să nu obidiţi pre vreunul dintru aceşti mici" (IVIREANUL 2010: 68).

Text grec bizantin	Text *Didahii*	NT 1688	BIBL. 1688
Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων	Socotiţi să nu obidiţi pre vreunul dintru aceşti mici	Socotiţi să nu obidiţi pre vrunul de aceşti mici	Căutaţi să nu huliţi pre vrunul de aceşti mici

[19] „[…] ca viind Petru, măcar umbra lui să umbreze pre fieştecare dintru dânşii" (*Didahii*), *cf.* „[…] ca viind Petr, măcară umbra să umbrează la vreunul dentru ei" (BIBL. 1688).

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

Observăm, din exemplul de mai sus, că versetul din *Didahii* se apropie mai mult de NT 1648, preferând termenii *a socoti* şi *a obidi* în locul celor propuşi de BIBL. 1688: *a căuta*, respectiv *a huli*. Sensul lui *a socoti*, care traduce grecescul *ὁράω*, este destul de greu de stabilit. Ştim că verbul *ὁράω* poate însemna atât 'a privi; a experimenta; a observa', atunci când este tranzitiv, cât şi 'a-şi fixa privirea; a fi în gardă, a acorda atenţie unui anumit fapt' (BDAG: 719–720), când este folosit cu valoare intranzitivă. Aceasta din urmă este situaţia în cazul textului din Matei 18:10, drept pentru cercetătorii au considerat că, aici, prin *ὁράω* trebuie să înţelegem 'a fi în gardă, a acorda atenţie unui anumit fapt' (BDAG: 719–720). Aşa stând lucrurile, va trebui să descoperim, pe baza explicaţiilor din DLR, care dintre cele şapte sensuri principale pe care acesta le oferă este cel intenţionat de traducătorii Noului Testament de la Bălgrad. Conform DLR, *a socoti* poate însemna: 'a preţui, a lua în consideraţie', 'a privi, a observa', 'a îngriji', 'a calcula', 'a avea sau a-şi forma o anumită părere; a aprecia, a chibzui, a considera', 'a plănui' sau, uneori, 'a analiza atent o situaţie, un fapt etc., cumpănind toate aspectele, toate argumentele etc.; a aprecia, a chibzui, a cântări' (DLR, s. v.). În opinia noastră, niciunul dintre înţelesurile de mai sus nu se apropie foarte mult de sensul grecescului *ὁράω*. Presupunem că traducătorii de la 1648 aveau în minte sensul 'a privi, a observa', care îl poate traduce pe *ὁράω*, însă nu în contextul de faţă, când el nu este tranzitiv. Aşa stând lucrurile, credem că opţiunea BIBL. 1688, *a căuta*, este de preferat, întrucât acest termen înseamnă, atunci când verbul apare la imperativ, 'a fi atent, a da atenţie, a-şi îndrepta luarea aminte, a băga de seamă' (DLR, s. v.)[20]. Avertismentul lui Hristos este exprimat mult mai bine cu ajutorul acestui cuvânt.

Cel de-al doilea termen grecesc tradus diferit de NT 1648 şi BIBL. 1688 este *καταφρονέω*, care înseamnă 'a privi de sus; a dispreţui' (LIDDELL–SCOTT: 920); Noul Testament de la Bălgrad, urmat de Antim, propune, drept echivalent românesc, cuvântul *a obidi*, care nu reuşeşte să surprindă sensul din textul original[21]. Prin comparaţie cu acesta, termenul din BIBL. 1688, *a huli*, exprimă foarte bine intenţia autorului sacru. Conform DLR, *a huli* are sensul de bază 'a vorbi de rău, a spune vorbe de ocară sau de batjocură la adresa cuiva (cu intenţia de a-l înjosi în ochii altora), a defăima, a bârfi; a calomnia, a cleveti' şi ca sens secundar, 'a vorbi cu dispreţ despre ceva; a dispreţui, a nu pune preţ pe…' (DLR, s. v.).

Matei 18:10 este un caz interesant din mai multe de vedere: în primul rând, prin faptul că Antim citează dintr-un text pe care nu-l publicase niciodată – NT 1648; în al doilea rând, prin faptul că, în acest caz, tendinţa de revizuire, de care ierarhul

[20] Alte sensuri, care se apropie de acesta, sunt: 'a se interesa (de…)', 'a avea gândul (mereu) la…' (DLR, s. v.).

[21] Cu valoare tranzitivă, verbul *a obidi* înseamnă: 'a nedreptăţi, a asupri, a împila'; 'a deplânge, a jeli' (DLR, s. v.); după cum ne putem da lesne seama, niciunul dintre aceste sensuri nu conţine ideea de dispreţ sau de desconsiderare, atitudini înfierate de Hristos în discursul său din evanghelii.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

muntean dă dovadă atât de des, nu iese la iveală şi aici. Predicatorul va conserva anumiţi termeni, chiar dacă, pe de o parte, ei nu exprimă cel mai bine intenţia autorului sacru, iar pe de altă parte, are acces la o variantă de text mai bună (BIBL. 1688). Oricum, explicaţiile lui Antim la acest verset ne descoperă faptul că el avea în minte atât semnificaţia sugerată de NT 1648, cât şi pe cea cuprinsă în textul BIBL. 1688: „cei mici au îngeri sprijinitori în ceriu de pedepsesc pre cei ce-i **obidesc**" (IVIREANUL 2010: 69), *cf* „Drept aceia, şi Domnul nostru Iisus Hristos porunceşte tuturor în *Evanghelia* de astăzi să se păzească, **să nu socotească** pre unii ca aceştea **batjocură** norocirii şi necurăţii lumii." (IVIREANUL 2010: 69) (sublinierile ne aparţin). Concluzia pe care o putem trage în urma discuţiei de mai sus este aceea că Noul Testament de la Bălgrad a constituit o sursă foarte posibilă pentru textul biblic din *Didahiile* lui Antim Ivireanul.

6. ANTIM PRODUCE O NOUĂ TRADUCERE

În studierea surselor biblice pe care le-a valorificat Antim în *Didahiile* sale, vom zăbovi, în cele din urmă, asupra unor pasaje mai greu de clasificat. Până acum am văzut că mitropolitul muntean fie a citat dintr-o versiune deja consacrată, fie a diortosit *ad hoc* textul unei versiuni româneşti cunoscute. În cele ce urmează vom studia acele citate biblice care nu se încadrează în niciuna dintre categoriile de mai sus. Diferenţele lexicale, gramaticale şi topice pe care le vom descoperi în aceste citate ne vor conduce la concluzia că, pe alocuri, Antim Ivireanul şi-a tradus textul de a avut nevoie direct din originalul grecesc. Suntem conştienţi de faptul că graniţa dintre diortosire şi retraducere este destul de fină, astfel existând posibilitatea ca un text care seamănă mult cu cel omolog dintr-o versiune consacrată să fie, de fapt, o nouă traducere (dat fiind numărul mic de termeni), iar un text care conţine diferenţe semnificative să fie, de fapt, o diortosire a pasajului din textul biblic sursă. Cu toate acestea, exemplele pe care le-am selectat pentru acest punct al lucrării noastre vor face lumină, sperăm, în această chestiune.

Textul din Isaia 64:6 este citat de Antim în prima predică intitulată *Cuvânt de învăţătură la Dumineca Florilor* (IVIREANUL 2010: 133). Pentru studierea lui vom pune în paralel, mai jos, textul grec bizantin, textul biblic din *Didahii* şi textul Bibliei de la Bucureşti.

Text grec bizantin	Text *Didahii*	BIBL. 1688
καὶ ἐγενήθημεν ὡς ἀκάθαρτοι πάντες ἡμεῖς ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν καὶ ἐξερρύημεν	Pentru necurăţeniia noastră dreptatea noastră înaintea lui Dumnezeu iaste ca cârpa muerii ce are pre sine (şi suntem necuraţi).	Şi ne-am făcut ca nişte necuraţi toţi noi, ca o cârpă a ceii ce are pre sine toată direptatea noastră […]

Versetul din LXX este unul greu de tradus, dificultatea constând în redarea termenului eufemistic, din limba greacă, *ἀποκάθημαι*, care în Is. 64 apare la participiu prezent, diateza pasivă, genul feminin, cazul genitiv: *ἀποκαθημένης*.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

Lucrările de specialitate indică acestui termen sensul 'a şedea deoparte, a fi îndepărtat, a fi indispus (despre femei la mentruaţie)' (LUST 2003: *s. v. ἀποκάθημαι*). Verbul *ἀποκάθημαι* apare şi în alte contexte veterotestamentare care normează comportamentul femeii în timpul „necurăţiei" ei, adică în timpul menstruaţiei: Lev. 15:33; 20:18, precum şi în texte profetice precum Is. 30:22 sau Ezec. 22:10. Aşa stând lucrurile, o traducere mai adecvată a sintagmei greceşti *ῥάκος ἀποκαθημένης* ar fi cea propusă de lucrarea în limba română *Septuaginta*, apărută la editura Polirom, Iaşi: „zdreanţă a celei ce stă deoparte"[22].

După cum se poate observa, Antim se apropie mai mult de sensul intenţionat de autor; el face trimitere la o cârpă/zdreanţă purtată de femeie, însă nu specifică despre ce cârpă este vorba. BIBL. 1688 este încă şi mai vagă: „ca o cârpă a ceii ce are pre sine".

Însă diferenţele dintre cele două texte româneşti nu se opresc la acest nivel. În incipitul pasajului, Antim pare să parafrazeze sau să redea înţelesul din original într-o formă „povestită": „pentru necurăţeniia noastră […]"; traducătorii de la 1688 rămân mai aproape de textul grec: „şi ne-am făcut ca nişte necuraţi […]". Şi în încheierea citatului autorul *Didahiilor* completează, ce-i drept între paranteze: „şi suntem necuraţi". Nu ne propunem aici să determinăm ce variantă textuală este mai adecvată; am observat, totuşi, că cele două pasaje sunt destul de diferite, fapt care ne face să credem că Antim a încercat o traducere nouă, mai explicită, a textului biblic. Un alt exemplu de traducere proprie, pe care îl vom aminti doar, este Mat. 3:17, citat în Cuvânt de învăţătură la *Preobrajenia Domnului nostru Iisus Hristos, III*" (IVIREANUL 2010: 182).

Înainte de a încheia acest capitol, vom aduce un alt argument în favoarea tezei conform căreia autorul *Didahiilor* îşi traduce direct din greacă, uneori, textul biblic de care are nevoie în corpul predicilor sale. Opera mitropolitului muntean conţine două situaţii în care acelaşi text biblic este citat de două ori, în locuri diferite. Dacă Antim ar fi urmat cu fidelitate o versiune biblică, atunci cele două citate ar fi trebuit să arate la fel; în realitate, ele sunt destul de diferite. Primul citat este Mat. 17:1 (2), inserat de Antim în didahiile intitulate *Luna lui avgust, 6. Cazanie la Preobrajeniia Domnului* (IVIREANUL 2010: 170), respectiv *Cuvânt de învăţătură la Preobrajeniia Domnului nostru Iisus Hristos* (IVIREANUL 2010: 176). Al doilea text, Ioan 1:12, se găseşte în predicile *Cuvânt de învăţătură la Naşterea Domnului nostru Iisus Hristos* (IVIREANUL 2010: 94), respectiv *Învăţătură asupra pocăinţii* (IVIREANUL 2010: 202)[23].

În urma discuţiei de mai sus, putem afirma cu convingere că, în câteva cazuri, Antim îşi traduce singur textul de predică din originalul grecesc, versiune cu care cărturarul muntean era bine familiarizat.

[22] SEPTUAGINTA: 290. Traducătorii ne lămuresc, în subsolul paginii, că „după Lege, femeia aflată la ciclu era socotită necurată şi trebuia să se izoleze".

[23] Spaţiul limitat nu ne permite studierea acestor pasaje, însă cititorul poate constata, la o simplă lectură, că acestea sunt destul de diferite.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

CONCLUZII

În urma comparării versetelor biblice din *Didahii* cu textul BIBL. 1688, textul NT 1648 şi cu o variantă de text grec bizantin, am putut constata că Biblia de la Bucureşti constituie o sursă sigură a *Didahiilor* lui Antim Ivireanul. Însă preluarea, de către ierarhul muntean, a textului biblic în opera sa se face în moduri diferite. Uneori, Antim Ivireanul urmează cu fidelitate textul BIBL. 1688, fără a se simţi constrâns, totuşi, să intercaleze cuvinte proprii în citatul biblic sau să compileze mai multe versete, rezultatul fiind un text care pare nou, dar care este compus, de fapt, din frânturi de versete luate din BIBL. 1688.

O a doua concluzie rezultată în urma comparării citatelor biblice din *Didahii* cu versetele omoloage din versiunile româneşti este aceea că, în anumite situaţii, mitropolitul muntean modifică un text biblic deja consacrat. Însă acţiunea de revizuire întreprinsă de acesta are mai multe urmări. De cele mai multe ori, schimbările produse de Antim nu modifică semnificativ sensul versetului; în acest caz, asistăm la mici schimbări care exprimă o preferinţă lingvistică a cărturarului. Însă există şi situaţii în care revizuirea acestuia vizează îndreptarea textului-sursă, aducerea lui mai aproape de sensul din originalul grecesc, sau situaţii în care, dimpotrivă, modificările operate de Antim Ivireanul se dovedesc a fi un eşec.

În fine, a treia concluzie majoră a studiului nostru este aceea că unele texte biblice din *Didahii* reprezintă o traducere *ad hoc* din originalul grecesc. Puse alături de pasajele corespunzătoare din NT 1648 sau BIBL. 1688, acestea se dovedesc mult prea diferite pentru a fi considerate pasaje diortosite. În sprijinul acestei idei vin şi câteva pasaje care apar de două ori în predicile mitropolitului muntean, însă ele au o formă diferită; acest fapt dovedeşte, la rândul lui, că Antim nu urma, întotdeauna, o traducere românească atunci când cita din Scripturi.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

BDAG = Danker, Frederick William (ed.): *A Greek English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago, University of Chicago Press, 2001.

BIBL. 1688 = *Biblia 1688,* text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu. Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2002.

BIBL. 2008 = *Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod*, Bucureşti, EIBMO, 2008 [retip. a BIBL. 1988].

BROWN 1986: Colin Brown (ed.), *New International Dictionary of New Testament Theology*, vol. II, Grand Rapids, Zondervan Publishing House, 1986.

CORNIL. 1924 = *Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, [trad. D. Cornilescu], traducere nouă, cu trimeteri, Societatea Biblică pentru Răspîndirea Bibliei în Anglia şi Străinătate, 1924.

DLR = *Dicţionarul limbii române,* 19 vol., Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

IVIREANUL 1972: Antim Ovireanul, *Opere*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

IVIREANUL 2010: Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, prefaţă de Gabriel Ştrempel şi Mihail Stanciu, Bucureşti, Editura Basilica, 2010.

LIDDELL-SCOTT = Liddell, H. G., Scott, R., Jones, H. S., McKenzie, R., *A Greek-English Lexicon*, Oxford/New York, Clarendon Press/Oxford University Press, 1996.

LOUW-NIDA = Louw, J. P., Nida, E. A., *Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on Semantic Domains*, New York, United Bible Societies, 1996.

LUST 2003: J. Lust, E. Eynikel, K. Hauspie, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, ediţie revizuită, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2003.

NT 1703 = *Noul Testament acum întâi tipărit într-acest chip, pre limba rumânească*. Bucureşti, 1703.

NT 1648 = *Noul Testament sau Împăcarea au leagea noao a lui Isus Hristos, Domnului nostru. Izvodit cu mare socotinţă, den izvod grecescu şi slovenescu, pre limbă rumânească, cu îndemnarea şi porunca denpreună cu toată cheltuiala a măriei sale Gheorghe Racoţi, craiul Ardealului. Tipăritu-s-au întru a măriii sale tipografie, dentîiu noou, în Ardeal, în cetatea Belgradului. Anii de la întruparea Domnului şi Mîntuitorului nostru Isus Hristos 1848, luna lui ghenuariu 20* (ediţie modernă, Alba Iulia, 1988).

SEPTUAGINTA: *Septuaginta*, vol. 6/I, volum coordonat de Cristian Bădiliţă, Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu, traducerile de Francisca Băltăceanu, Monica Broşteanu şi Ioan Pătrulescu, Iaşi, Editura Polirom, 2011.

Text grec bizantin = Robinson, Maurice A.; William G. Pierpont (editori), *The New Testament in the Original Greek: Byzantine Textform*, Southborough, Chilton, 2005.

B. Literatură secundară

Andriescu 1997: Alexandru Andriescu, *Studii de filologie şi istorie literară*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 1997.

Bădiliţă 2009: Cristian Bădiliţă, *Noul Testament: Evanghelia după Matei*, introducere, traducere, comentariu şi note patristice de Cristian Bădiliţă, prefaţă de Theodor Paleologu, Bucureşti, Editura Curtea Veche Publishing, 2009.

Bianu 1903: Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, tomul I: 1508−1830, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, Stabilimentul grafic J.V. Socec, 1903.

Bruce 1985: F. F. Bruce, *Romans: An introduction and commentary*, ediţie revizuită, Nottingham, Inter-Varsity Press, 1985.

Carson 2007: D. A. Carson, *Introducere în Noul Testament*, traducere de Dinu Moga, Oradea, Editura Făclia, 2007.

Cartojan 1980: Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, prefaţă de Dan Zamfirescu, postfaţă şi bibliografii finale de Dan Simionescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1980.

Conţac 2011: Emanuel Conţac, *Tradiţia biblică românească. O prezentare succintă din perspectiva principalelor versiuni româneşti ale Sfintelor Scripturi*, în „Studii teologice", seria a III-a, VII (2011), nr. 2, p. 159–244.

Frâncu 2009: Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi* (1521−1780), Iaşi, Casa editorială Demiurg, 2009.

Gafton 2002: Alexandru Gafton, *Relaţia dintre* Noul Testament de la Bălgrad (1648) *şi textul corespunzător din* Biblia de la Bucureşti *(1688). Studiu filologic*, în *Biblia 1688*, text stabilit şi

BDD-A19644 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)

îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2002.
Ghenadie 1895: Genadie, Episcopul Râmnicului Noul Severin, *Evangheliile. Studii istorico-literare*, Bucureşti, Stabilimentul Grafic I. V. Socescu, 1895.
Irimia 2008: Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, ediţia a 3-a, Iaşi, Editura Polirom, 2008.
Mazilu 1998: Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1998.
Mazilu 2005: Dan Horia Mazilu, *Studii de literatură română veche*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
McGuckin 2004: John Anthony McGuckin (ed), *The Westminster Handbook to Origen*, Louisville, John Knox Press, 2004.
Metzger 2005: Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, ediţia a 2-a, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2005.
Murărașu 1964: Dumitru Murărașu, *Istoria literaturii române*, ediţia a 3-a, Bucureşti, Editura Cartea românească, Bucureşti, 1964.
Negrici 1971: Eugen Negrici, *Antim, logos și personalitate*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971.
Păcurariu 1994: Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, ediţia a 2-a, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
Păcurariu 2011: Mircea Păcurariu, *Cultura teologică românească. Scurtă prezentare istorică*, Bucureşti, Editura Basilica, 2011.
Picioruș 2010: Gianina Picioruș, *Antim Ivireanul, Viața și opera. Avangarda literară a Paradisului*, Bucureşti, Editura Teologie pentru azi, 2010.
Plămădeală 1981: Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981.
Rosetti 1964: Al. Rosetti, Mihai Popa *et alii*, *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1964.
Ştrempel 1997: Gabriel Ştrempel, *Antim Ivireanul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.

BDD-A19644 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:00 UTC)